

קביעות מקום בתפלה

מאיר רוזנצווייג

לעיל"נ אמי מורת
שרה אסתר בת ר' אריה לייב

אומרת הגמרא במס' ברכות ו, ע"ב:

"א"ר חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו
אלקי אברהם. בעזרו וכשמת אומרים לו: אי עניו,
אי חסיד, מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם
אבינו מנא לן דקבע מקום? דכתיב: וישכם
אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה
אלא תפילה, שנאמר: ויעמוד פנחס ויפלל".

וכן פוסק הטור, או"ח סימן צ:

"ויקבע מקום לתפלתו שלא ישנהו אם לא לצורך
גדול (ס"א לצורך מצוה) דאמר ר' הונא כל הקובע
וכו'... ואין די לו במה שיקבע לו ביכ"נ להתפלל
בה תדיר אלא גם בביכ"נ שקובע בה צריך שיהיה
מקומו קבוע, ולא ישב היום כאן ולמחר במקום אחר,
דהכי אתמר בירושלמי א"ר תנחום בר חיאי צריך
אדם ליחד לו מקום בביהכ"נ, שנאמר: ויהי דוד
בא עד הראש אשר ישתחוה, השתחוה לא נאמר אלא:
ישתחוה, משמע שהיה תדיר משתחוה שם".

הפסוק אותו מביאה הגמרא כמקור, לקוח מבראשית יט, כז, כשהתורה
מספרת על חרבן סדום ומציינת שאברהם משקיף על סדום וסביבותיה.
המלים "אל המקום אשר עמד שם את פני ה'" מתייחסות לתפלת אברהם
על סדום ונסיונותיו להצילה, ששם נאמר: "ואברהם עודנו עומד
לפני ה'" (יח, כב). הפרישה על הטור בסימן צ, מביא כמקור
לקביעות מקום בתפלה פסוק אחר, וז"ל:

"אלקי אברהם בעזרו דכתיב ביה: וילך למסעיו וגו'
אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם
אברהם בשם ה', דמשום דלא רצה לשנות מקום תפלתו
ספר הקרא דהלך למקום שקרא בשם ה' בראשונה וכדפירש"י
שם".

הפרישה מביא פסוקים מתחילת פרק יג בבראשית (פס' ג-ד), וקשה מה
ראה לשנות מהגמרא ולציין מקור אחר. אפשר שהפרישה טעה בגירסה
(וכך גם אמר לי הרב שלמה פיישר שליט"א), אך יתכן שהיתה לו גירסה
אחרת, ויש לברר מדוע העדיף אותה על גירסת הגמרא.
ונראה שהוקשה לפרישה ללמוד מן הפסוק שמביאה הגמרא, כי לא
מוזכר בו שאברהם עומד עכשיו לתפילה, רק שהשכים אל המקום אשר
עמד שם, בעבר; מה שאין כן בפ' שמביא הוא, לפיו חוזר אברהם אל
המקום שכבר עשה בו מזבח פעם וגם עכשיו הוא קורא שם בשם ה', וכפי
שמדייק רש"י (שהפרישה מפנה לדבריו): "אשר עשה שם בראשונה ויקרא
שם - ואשר קרא שם אברם בשם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו בשם
ה'", המלים "ויקרא שם אברם" מתפקדות בשתי פנים: גם ביחס לתחילת
הפסוק ("אל מקום המזבח") ואז הן מציינות מה עשה שם אברהם בעבר
כשעשה את המזבח, וגם כענין חדש בפני עצמו לציין שעכשיו הוא קורא
שם בשם ה'. אמנם קשה קצת לפירוש זה, שלפיו מתפרשות המילים
"ויקרא בשם ה'" על תפילה דוקא, בעוד חלק מן הפרשנים מסבירים אותו
על פרסום שם ה' ברבים (עי' העמק דבר ומלבי"ם במקום), אך יתכן
שמותר לפרשו גם לענין תפלה, ובמיוחד את תחילת הפסוק: "אל מקום
המזבח". את גירסת הגמרא אפשר ליישב שאכן גם אם אין ללמוד מן
הפסוק שהביאה שאברהם עכשיו מתפלל שוב במקום שהתפלל קודם, בכל
זאת ניתן לדייק מן המילים "אל המקום אשר עמד" שהיה לו מקום קבוע
בו נוהג היה לעמוד לפני ה', לפחות בכל תפילותיו על אנשי סדום,
וזה גופו ראייה מספיק ברורה ללמוד על קביעות מקום בתפלה.

ואפשר לפרש את גירסת הפרישה גם בדרך אחרת. הוא אינו מצוין

כמקור רק את פסוק ד העוסק במקום המזבח ובקריאה בשם ה', אלא מקדים לו את תחילת פסוק ג: "וילך למסעיו...". שהמשכו: "עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה". זה הפסוק ממנו לומדת הגמ' (ערכין, טז, ע"ב) שלא ישנה אדם מאכסניא שלו (וכן רש"י במקום). המלים "אשר היה שם אהלה בתחלה" מקבילות ממש למלים (בפס' ד): "...המזבח אשר עשה שם בראשונה", ואפשר שבגלל סמיכות הפסוקים ודמיונם, אם הראשון משמש לגמרא מקור לקביעות מקום לגבי אכסניא - יכול השני הדומה לו לשמש כמקור לקביעות מקום בתפלה.

גם מדברי בעל "אשל אברהם" לרבי אברהם מבוטשאטש ניתן אולי

להבין שהיתה לו גירסת הפרישה. בסימן צ סע' יט הוא אומר שאין משמע שברגע שקבע אדם מקום לתפילתו כבר אינו יכול לשנותו עולמית, והוכחתו לכך: "וגם אברהם ע"ה הלך למסעיו וקרא בשם ה' בכמה מקומות"; אפשר לדייק בלשונו, שתפס את הפסוקים שמביא הפרישה כמדברים על תפילה ואולי גם כמקור לקביעות מקום.

הירושלמי (ברכות, פ"ד, ה"ד) מצוין פסוק אחר כמקור לקביעות

מקום בתפלה הוא מביא פסוק משמואל ב (טו, לב): "ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלקים" - "אשר השתחוה שם לאלקים אין כתיב כאן, אלא: אשר ישתחוה שם לאלקים" בדרך קבע, לשון הווה מתמשך, ולא כמקרה חד פעמי, ומכאן שיש לקבוע מקום.

בעל "יפה עינים" על הש"ס שואל מה ראו הבבלי והירושלמי

להביא מקורות שונים, ומסביר שהבבלי נקט בדוקא את הפסוק שהביא כמקור ולא את הפסוק שמצוין הירושלמי, מכיוון שבפסוק זה משמואל משתמש הבבלי במקום אחר (סנהדרין קז) לצורך ענין אחר לגמרי, ואף מפרש את הפסוק באופן כמעט הפוך עניינית לפירוש שנתן לו הירושלמי, עיי"ש.

מן הפסוק שהביא הבבלי כמקור לקביעת מקום בתפלה לומד הירושלמי שאברהם תקן את תפילת שחרית (ברכות, פ"ד, ה"א): "...תפלת השחר מאברהם אבינו, וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'...". גם הבבלי כירושלמי לומד מפסוק זה שאברהם תקן תפלת

שחרית, ויוצא שהבבלי משתמש בפסוק זה כמקור לשני עניינים, (קביעות מקום בתפלה ושאברהם תקן את תפילת שחרית); בכל אופן, החילוק ביניהם לגבי המקור לקביעות מקום נעוץ כנראה בהבנותיהם השונות את הפסוק בשמואל.

ויתכן לומר עוד, אם נדייק בלשונות שני התלמודים, שאולי אינם חלוקים, והבבלי מביא מקור לקביעת מקום לתפלה באופן כללי ("...אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו"), ואילו הירושלמי מציין מקור לקביעות מקום בתוך ביהכ"נ ("א"ר תנחום בר חנינא צריך אדם ליחד לו מקום בבית הכנסת..."), וכנראה מדייק זאת מן הפסוק שהביא משמואל, מן המלה "ישתחוה", שאינו מדבר על מקום התפלה באופן כללי אלא על המקום המדויק והמצומצם יותר של ההשתחוות בזמן התפילה. ונראה שכך הבין הרא"ש וכך משמע מדברי בנו הטור (הובאו לעיל) שצירפו את דברי הבבלי והירושלמי והביאו את שני המקורות. שאם נקשה, שמן הפסוק על אברהם שמביא הבבלי אפשר ללמוד על קביעת מקום רק באופן כללי, והיינו שיקבע אדם ביכ"נ קבוע לתפילתו, אך לכאורה בתוך ביה"כ אינו צריך לקבוע מקום - בא הפסוק שמביא הירושלמי משמואל ומלמד שגם בתוך ביהכ"נ צריך לקבוע מקום לתפילתו.

יש עוד לברר מה הגדר הרעיוני של קביעות מקום בתפלה, ומה הרבותא שקובע מקום לתפילתו ועוד שזוכה שבמותו מכניס אותו אחד מתלמידיו של אברהם אבינו, חסיד ועניו. הריא"ף (בפירושו לעין יעקב) מסביר בפשטות שתפילה הינה כנגד התמידים, וכשם שלתמידים יש מקום קבוע כך צריך להיות גם בתפלה. מביאורו של הרמב"ם למסכת אבות (פ"ו, מ"ו) על אחת הדרכים לקנין תורה שהיא הכרת מקום, והרמב"ם מסביר באחד מפירושו שם שמטרת קביעות המקום היא שיהיה סדר בבית המדרש, אפשר ללמוד כך גם לגבי תפילה, שיש חשיבות לקביעות המקום הפיזי מצד עצמו.

אבל אפשר גם לראות בקביעות המקום אמצעי למטרה אחרת.

הרשב"א בביאורו לעין יעקב (על מסכת ברכות דף ו):

"...לפי שקביעות מקום גורם לענוה וחסידות, מלבד

שיש בו עוד תועלת נגלה בקביעות המקום שהוא גורם

להתמיד תפילותיו לעתים מזומנים ובהיות המקום

בלתי קבוע יבוא ממנו לידי היאוש והעצלה".

וכן המהרש"א בחדושי אגדות לברכות ו:

"...ואותו אדם הקובע מקום אחד בלתי משתנה מיחד

את הכוחות האלוקים לשם האחד האמיתי".

שניהם מוצאים בקביעות המקום אמצעי טכני להתמדה בתפילה ולדבקות

בקב"ה.

גם הצ"ח על הש"ס רואה בקביעות המקום אמצעי:

"כיוון שהתפלל שם קונה המקום קדושה, ושוב

כשמתפלל פעם שנית, קדושת המקום מסייע לו שתקובל

תפילתו".

את ענין הענוה מסביר הצ"ח על יסוד מה שנאמר במסכת תענית (כא,

ע"ב) שלא מקומו של האדם מכבד אותו אלא הוא מכבד את מקומו,

והמתגאה סובר שאינו זקוק לכך שמקומו יכבדו, דהיינו שהמקום

יסייע לו בהשראת קדושה, אלא שהוא מכבד את מקומו ובכל מקום שיתפלל

יתקדש המקום בזכותו. אבל מי שקובע מקום לתפלתו מראה שמקומו

הקבוע הוא שיצר את השראת הקדושה ולא הוא עצמו. וכך גם הקשר

לאברהם אבינו, שזוכה שיכנוהו אחד מתלמידיו, מסביר הצ"ח על

פי המאמר "כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים, וכל

התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו" (ברכות י, ע"ב),

שלאברהם לא היתה זכות של אחרים, ולא זכות אבות, וכל מה שהיה

לו היה בזכות עצמו, ומי שקובע מקום לתפלתו ומכיר שמקומו הוא

מכבדו דהיינו תולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו כאברהם

אבינו, ולכן "אלוקי אברהם בעזרו". בעל "שפת אמת" (על הש"ס)

אומר אותו יסוד, ומסביר שכמו שמנין ומעלה של מתפללים יוצרים

קדושה כשמתפללים תפילה בציבור, כך ישנה הצטרפות של הרבה זמנים ונוצרת הארת קדושה, כאילו המקום הוא כלי קבול שיוצקים לתוכו את התפילות, ומכוח רבוי התפלות שנצוקו לתוך אותו כלי, מתמלא הכלי בקדושה, וקדושה זו פועלת חזרה על האדם.

דרך אחרת להסביר ענין קביעות המקום, ולא כאמצעי לדבקות

בה' או להחלת קדושה, אלא כביטוי חיצוני למידותיו של האדם ולדרך עבודתו את ה', מביא רבינו יונה על הרי"ף:

"ויש מקשים וכי מפני זה בלבד מספרים אחר מיטתו שבח גדול כזה... ויש לומר שלא אמרו בעבור קביעות המקום בלבד אלא רוצה לומר שכל כך מדקדק בתפילתו שגם בזה הוא נזהר שרוצה שתהיה תפילתו במקום מיוחד וכיוון שכל כך הוא אוהב התפילה ודאי מידת ענוה יש בו... שאם לא יהיה לו הענוה לא יוכל לעולם להתפלל בכונה... וכיוון שזכה לענוה יהא זוכה למידת החסידות כדאמרינן ענוה מביאה לידי חסידות, נמצא שבעבור דקדוק התפילה זוכה לאלו המעלות..."

לא האקט החיצוני של קביעות המקום גורם לאדם לקנות מעלה, אלא להיפך, מתוך מעלתו בדקדוק התפילה הוא קובע לו מקום להתפלל. באופן דומה מסביר הרי"ף בפירושו לעין יעקב, שיש להבין ענין קביעת המקום על יסוד המאמר שלא יעשה אדם תפלתו קבע אלא תחנונים; אדם, שאינו מתפלל בכל מקום שמזדמן לו אלא הולך למקומו הקבוע, מראה שאין תפלתו עליו כקבע וכמשא אלא תחנונים, כי אם היתה לו לטורח היה משליכה מעליו בכל מקום שימצא. ונקרא מתלמידיו של אברהם אבינו מכיוון שגם הוא נהג כך, כפי שרואים בתפלתו על סדום. באותה דרך, אך על דרך השלילה, מסביר הרב צבי פסח פראנק בחבורו לשו"ע, שמי שאינו עניו אינו קובע מקום לתפלתו:

"על פי רוב איתרע ביה מילתא ובא לידי קפידא מסיבת דמיונותיו שהוא מקופח ונפגע בכבודו או

מצד הגבאי או השמש, ומחמת קפידא בא לכלל כעס, עד שלפי דעתו מוכרח לשנות את מקומו והוא נודד ממקום למקום אחר, וחילופיו במי שיש לו מידת הענוה שהוא אינו מקפיד ולא בא לכלל כעס וא"צ להיות נודד תמיד ולכן מסתמא יש בו מידת הענוה". אפשרות נוספת להביך חשיבות קביעת המקום, בתפיסתו לא כמקום פיזי גרידא אלא במישור הרוחני. הרב קוק בספרו "מוסר אביך" (פרק ב, סע' ב), מסביר שיש הרבה דרכים לעבודה מאהבה ואחת מהן, אולי הנמוכה שבהן, "מצד הכרת הטובות עלינו" שאי אפשר להמנע גם מדרך זו ואדרבא צריך אדם להרגיל את עצמו גם בה:

"אמנם זהו ג"כ בכלל קביעת מקום לתפילתו, כי ענין מקום הוא מדרגה ומעלה ידועה, שאע"פ שהעבודה, בפרט העבודה שבלב, מצד הכרת גדולתו ית' ורוממות כבודו, שהוא הטוב האמיתי, אי אפשר שתהי' שלמותה בקביעות מדרגה, ואדרבא כל מה שיוסיף דעת יוסף הבחנה ומעלה, אבל תפלה נקראת "חיי שעה" ותכליתה ג"כ לצאת ידי חובת עבודה מצד הכרת הטובה... וא"כ יש לה מדרגה מיוחדת בכ"א לפי ערך הטובה שבידו מהא' הטוב".

אעפ"י שעבודה מאהבה מצד הכרת גדולתו ית' ורוממות כבודו היא מעלה גדולה יותר, צריך אדם לצאת ידי חובת עבודה גם מצד הכרת הטובה, להתפלל מתוך המדרגה שלו ולהכיר טובה לקב"ה כפי מדרגתו המיוחדת לפי ערך הטובה שבידו. קביעות מקום בתפילה היא ביטוי למדרגה זו של האדם. לפי זה מסביר הרב את המשך הגמרא:

"...וזהו שאומרים עליו "אי עניו אי חסיד", שלא נאמר שמעלת החסידות היא דוקא בעבודת האהבה היותר רמה, שמצד החכמה שמכיר בגדולתו... אלא שבעבודה מאהבה שמצד הכרת הטובה הוא ג"כ חסיד, ומה גם שבסוף יבוא למדרגת אהבה רבה, שאינה לפי

הטובות... והוא "אי עניו", שלא התגאה שזאת
המעלה פחותה ממנו... ע"כ לעולם יקטין עצמו
וישתדל לקנות מידת האהבה ג"כ מצד גודל חסד
הבורא ב"ה עליו, שהוא יותר פשוט וקרוב לציורו,
ומשם לעלות לגדולת הנפש שבמידת אהבה רבה מצד
הכרת רוממתו ית'...".

גם בשם רבי ישראל מסלנט מסבירים קביעת מקום בתפלה לא
כמקום גשמי, אלא קביעות מקום בכוונתו של המתפלל. אדם העומד
לפני הקב"ה ומצליח להמשיך ולעמוד לפניו כל זמן תפלתו, בלי
שכוונתו תזוז משם ימין או שמאל, בלי שמחשבותיו תנדודנה לכל
מיני מקומות ועניינים אחרים - הוא זה שאלוקי אברהם בעזרו.
הוא זה שבמותו אפשר לומר עליו "אי עניו" כי רק בעל מידת ענווה
יכול במשך כל תפלתו להתרכז בעמידה לפני ה' ובהתדבקות בו ולא
לסטות ממנה לעניינים אחרים הקשורים בעצמו והמעסיקים אותו כאדם.
יהי רצון שנצליח לקבוע מקום לתפלתנו, ואלוקי אברהם יהיה בעזרנו,
המקדש יבנה במהרה,
ונזכה לקביעות המקום של קרבנות התמיד.